

פרק א

דרכי עבודת ה' סביב מזבח העולה

בשורה פרטית: עניינה של בשורת הזרע הוא, שמאברהם יצא עם קדוש, שיתקן עולם במלכות שדי. ובשורת הארץ גם היא אינה בשורה פרטית על התעשרות ובעלות על קרקעות, אלא גם עניינה של בשורה זו הוא תיקון העולם דרך ארץ הקודש המופיעה ומגלה את תכלית העולם ועניינו. דווקא המזבח, המקום המקשר ומחבר את הנבראים לבוראם הוא המקום המבטא יותר מכל את הכוונה והתכלית האלוהית של בריאת העולם - גילוי שכינה בתחתונים דרך עם ישראל, ולכן אברהם מרגיש צורך לבנות מזבח, כדי לבטא את הבשורה האלוהית שהתבשר.

נמצא שהמזבח, שרגילים אנו להתייחס אליו כמקום המקשר בינינו לבורא רק באמצעות הקרבת הקרבנות, מעיד יותר מכל על השראת השכינה בישראל בעצם מציאותו, עוד לפני שנעשית עליו עבודה כל שהיא, כאשר הקשר שהוא מביא לידי ביטוי הוא הקשר הכי יסודי ובסיסי, הקודם לכל עבודת תיקון והקרבת קרבן כזה או אחר. כלומר, מציאות המזבח מעידה על הבחירה האלוהית בישראל, ועל כך שהרצון האלוהי לתיקון העולם פועל דרך ישראל.

מזבח מסוג זה, כלומר מזבח שנבנה ולא נעשית עליו או לידו שום עבודה וכל עניינו הוא בעצם מציאותו - נבנה פעם נוספת על ידי אברהם אבינו, לאחר שהקב"ה הבטיחו פעם נוספת שיהיה לו זרע ושזרעו יירש את הארץ. במקרה זה, מקום ההתגלות האלוהית וההבטחה לאברהם היו בין בית אל ובין העי, ואילו המזבח עצמו נבנה בחברון, ככתוב: "וַיֹּאמֶר אֲבִרָם וַיָּבֵא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֵי מְמַרָא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה'".

מן הראוי לציין, שלאורך ההיסטוריה מצינו עוד מספר מזבחות שנבנו ללא שנעשתה עליהם או לידם עבודה כלשהי. ההבדל בין כל המזבחות הללו לבין שני המזבחות שבנה אברהם, כאמור לעיל, היא העובדה שלמזבחות אלו ניתן שם, כגון: ה' שלום, עד, אל אלוקי ישראל וכו'. על מהותם ועניינם של מזבחות אלו נרחיב בפרק הבא.

ב. מזבח העולה - כמקום הפיועד לקריאה בשם ה' בפעם השנייה שאברהם בנה מזבח, נאמר שהמזבח אמנם משמש לעבודת ה', אך לא להקרבת קרבנות אלא לקריאה בשם ה', ככתוב

רגילים אנו להתייחס למזבח העולה כאל מקום המיועד להקרבת קרבנות בלבד. ואכן, אין ספק שזהו ייעודו המרכזי של המזבח. אלא שבהתבוננות על מזבחות העולה שנבנו בתקופת התנ"ך מוצאים אנו שבמקרים רבים המזבח אמנם שימש לעבודת ה', אך לא דווקא לעבודה הנעשית באמצעות הקרבת קרבנות, אלא לעבודת ה' המתבצעת גם באופנים אחרים. יש אפילו מקרים לא מעטים, שבנוי המזבח בנו אותו מלכתחילה שלא לשם הקרבת קרבנות אלא מסיבות אחרות.

נמצא שהמזבח אינו רק 'מקום העבודה' אלא הרבה מעבר לכך, וכדלהלן.

א. מזבח העולה מעיד בעצם מציאותו על המגמה האלוהית המופיעה בישראל

הפעם הראשונה שבה מוצאים אנו מזבח שנבנה, ולא כתוב בתורה שהקריבו עליו קרבן כלשהו - הוא המזבח שבנה אברהם אבינו באלון מורה שליך שכם - בתחנה הראשונה שבה התיישב לאחר שעזב את חרן והגיע לארץ ישראל. בשכם ה' התגלה אל אברהם והבטיח לו שזרעו יירש את הארץ. כתגובה להבטחה זו בנה אברהם מזבח, ככתוב: "וַיֵּרָא ה' אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזֶרְעֲךָ אֲתָן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה' הַנְּרָאָה אֵלָיו" (בראשית יב, ז). רש"י (שם) מפרש על מה ולמה בונה אברהם מזבח: "ויבן שם מזבח - על בשורת הזרע ועל בשורת ארץ ישראל" - בשורת הזרע שעליה התבשר עוד בחרן (בראשית יב, א-ב): "וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם לֵךְ לְךָ מֵאֶרֶץ... וְאֶעֱשֶׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל וְאֶבְרַכְךָ...", ובשורת הארץ שעליה התבשר בשכם, כאמור לעיל.

ניתן היה להבין שכוונת רש"י היא, שבניית המזבח מהווה מעשה המבטא שמחה על בשורת הבנים ובשורת ארץ ישראל. אך לפי זה לא מובן מדוע דווקא המזבח מבטא שמחה זו, והרי 'אין שמחה אלא בבשר ויין', והיינו מצפים שאברהם יערוך סעודת מצווה! אלא נראה לומר, שכוונתו של רש"י היא אחרת, ויש להביט על העניין במבט עמוק יותר: אברהם אבינו בונה מזבח מתוך הבנה, שדווקא מזבח, יותר מכל דבר אחר, מעיד בעצם מציאותו על המגמה האלוהית והבחירה האלוהית בישראל, שמטרתה תיקון העולם וקידושו. ואכן, הבשורה שאברהם התבשר עליה אינה

מישראל רוצים לבוא ולעמוד נוכח פני ה'. הסיבה המביאה את האדם לבוא אל המזבח ולעמוד מול ה' יכולה להיות עניין פרטי, בין מחמת כאב אישי ומצוקה, ובין מחמת מאורעות משמחים. להלן שתי דוגמאות לכך:

בספר מלאכי (ב, יג) נאמר: "וְזֹאת שְׁנֵית תַּעֲשׂוּ כְּסוּת דְּמַעָּה אֶת מִזְבֵּחַ ה', כִּי וְאִנְקָה מֵאִין עוֹד פְּנוֹת אֶל הַמִּנְחָה וְלִקְחַת רִצּוֹן מִיְדָכֶם". המפרשים מסבירים פסוק זה, שרבים מנשות ישראל היו באות לפני המזבח ובוכות לפניו על מר גורלם, בין אם מצוקתם היא מחמת שבעליהן לקחו על פניהם נשים נוכריות (רד"ק), ובין אם מחמת שבעליהן חשדו בהן שהן בוגדות בהם - דבר שלא היה ולא נברא (רש"י).

העובדה שהנשים באו לתנות את מצוקתם דווקא לפני המזבח מלמדת על יחסן למזבח, שמהווה עבורם כמקום מפגש עם ה', וכמקום שאליו הן יכולות לבוא ולשפוך את לבן נוכח פני ה'. גם מציאות זו היא סוג מסוים של עבודת ה', וכעין ההתבודדות שהאדם מתבודד לפני קונו, כפי שנכתב בספרי חסידות ועבודת ה' בדורות האחרונים.

דוגמא שנייה, הפוכה, מוצאים אנו אצל דוד המלך, שדווקא בעת שמחתו בא לפני המזבח בשירה ובניגון, ככתוב (תהלים מג, ד): "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶל מִזְבַּח אֱלֹהִים אֶל אֵל שִׁמְחַת גִּילִי וְאוֹדֶךָ בְּכִנּוֹר אֱלֹהִים אֱלֹהֵי". כך מוצא דוד המלך נתיב ומסילה להביע את תודתו לה' המציל אותו מכף כל אויביו, ראה שם במזמור באורך.

נמצא שהמזבח מהווה מקום ליצירת קשר אישי נפשי בין האדם לבוראו, לא דרך המסלול הרגיל של התורה ומצוותיה, אלא דרך המקום האישי ומצבו הנפשי המיוחד, שכל אחד ואחד נמצא בו בכל עת בימי חייו.

ד. בניית מזבח בדורנו שלא לשם הקרבת קרבנות לאור האמור לעיל, יש מקום לשקול בנייתו של מזבח שלא במקומו בהר הבית אלא במקום אחר. על מזבח זה לא יוקרבו קרבנות, והוא יהיה מקום כינוס לתפילה, לימוד תורה ועמידה נוכח פני ה'. בניית מזבח שכזה, יש בה משום הליכה הדרגתית ליעד הסופי של בניית מזבח במקומו, בהר בית ה', והקרבת קרבנות עליו, שכן מציאותו של מזבח שכזה תקדם את תודעת 'מזבח העולה', ותחדיר להכרה וללבבות את חשיבותו ונחיצותו של מזבח עולה בחיי עם ישראל. למותר לציין, שבניית מזבח שכזה, מחוץ למקומו בהר הבית, אינה אסורה, שכן אין כאן איסור 'שחוטי חוץ', מאחר שלא מקריבים על המזבח הזה קרבנות.

(בראשית יב, ח): "וַיִּעַתֶּק מִשֶׁם הָהָרָה מִקְדָּם לְבֵית אֵל... וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה'". ונחלקו הפרשנים במהות קריאה זו: אונקלוס מתרגם: "ובנא תמן מדבחא קדם יי וצלי בשמא דיי", כלומר, אברהם התפלל במקום המזבח, וזו היא קריאתו בשם ה'. וכן עולה גם מתרגום יונתן.

גם רש"י מסביר בדרך זו את המושג קריאה בשם ה', שקריאה זו היא תפילה, אלא שהוא מוסיף ומסביר שהתפילה במקום זה, וממילא גם עצם בניית המזבח היו בגלל שאברהם התנבא ש'עתידין בניו להיכשל שם על עוון עכן', ועל כן הוא ראה צורך להתפלל שם עליהם.

נמצא אפוא, שהמזבח שבנה אברהם שימש כבית כנסת, או על כל פנים כמקום התכנסות לתפילה.

גם הראב"ע (שם), מביא בפירושו את האפשרות ש'לקרוא בשם ה' היינו להתפלל, אלא שהוא מוסיף עוד פירוש, ולפיו 'לקרוא בשם ה' הוא לצאת בקריאה לבני אדם לעבוד את ה'.

הרמב"ן (שם) מביא בתחילה את פירושו של אונקלוס, שאברהם התפלל באותו מקום, אך הוא ממשיך וכותב: "והנכון שהיה קורא בקול גדול שם לפני המזבח את שם ה', מודיע אותו ואלהותו לבני אדם, כי באור כשדים היה מלמדם ולא אבו שמוע, ועתה כשבא בארץ הזאת שהובטח בה "ואברכה מברכך", היה למוד ללמד ולפרסם האלהות. וכן אמר הכתוב (להלן כו, כד) ביצחק, כאשר הלך אל נחל גרר והובטח "אל תירא כי אתך אנכי", שבנה מזבח "ויקרא בשם ה'". כי בא במקום חדש אשר לא שמעו את שמעו ולא ראו את כבודו והגיד כבודו בגוים ההם...".

נמצא לפי פירוש זה, שהמזבח שבנה אברהם שימש כבית מדרש, כמקום המיועד ללימוד והפצת דעת ה' ומציאותו, וזאת כחלק מתפקידו של אברהם הקורא בשם ה' ומלמד בכל מקום חדש שהוא מגיע אליו את דעת ה' ואמונתו. הרמב"ן מוסיף, שכן נהג גם יצחק כשהלך לנחל גרר.

לסיכום, מוצאים אנו בין הפרשנים שתי אפשרויות לתפקידם של המזבחות שנאמר עליהם ששימשו לקריאה בשם ה': בית כנסת ובית מדרש. ייתכן שלמעשה שני הפירושים נכונים, והמזבח שימש גם לתפילה וגם ללימוד, והיה אם כן גם בית מדרש וגם בית כנסת.

ג. מזבח העולה - מקום עמידה נוכח פני ה'

דבר מיוחד נוסף שמוצאים אנו במזבח העולה, הוא היותו מקום מפגש בין ישראל לאביהם שבשמיים, כאשר איש או אישה

רוצים לעמוד נוכח פני ה', מכל סיבה שהיא. כמו כן נוכחנו לדעת, שהמזבח מהווה מקום המבטא את המגמה האלוקית הפועלת בעולם ובישראל, כאשר עצם מציאותו של המזבח מבטאת עניין זה, עוד לפני שנעשית עליו או על ידו עבודת ה' מכל סוג שהוא.

ז. סיכום

בפרק זה נוכחנו לראות, שלמזבח העולה יש היבטים ותפקידים נוספים, מעבר להיותו המקום שעבודת הקרבנות מתנהלת עליו. המזבח מהווה מקום גם לעבודת ה' אחרת, כגון תפילה, לימוד תורה, מקום מפגש בין האדם לבוראו, כשאיש או אישה מישראל